

STRESZCZENIE ROZPRAWY DOKTORSKIEJ
pt. „Badanie reakcji związków cynkoorganicznych ze stabilnym rodnikiem nitroksylowym
TEMPO w roztworze i ciele stałym”

promotor: prof. dr hab. inż. Janusz Lewiński

Publikacje naukowe stanowiące spójną podstawę rozprawy doktorskiej:

P1. „A New Look at the Reactivity of TEMPO towards Diethylzinc”, Krzysztof Budny-Godlewski, Dominik Kubicki, Iwona Justyniak, Janusz Lewiński*, *Organometallics*, **2014**, 20, 44-54.

P2. „Mechanochemical and Slow-Chemistry Radical Transformations: a Case of Diorganozinc Compounds and TEMPO”, Krzysztof Budny-Godlewski, Iwona Justyniak, Michał K. Leszczyński, Janusz Lewiński*, *Chemical Science*, **2019**, 10, 7149–7155.

P3. „A Case Study on the Desired Selectivity in Solid-State Mechano- and Slow-Chemistry, Melt, and Solution Methodologies”, Krzysztof Budny-Godlewski, Michał K. Leszczyński, Adam Tulewicz, Iwona Justyniak, Dawid Pinkowicz, Barbara Sieklucka, Krzysztof Kruczała, Zbigniew Sojka,* Janusz Lewiński*, *ChemSusChem*, **2021**, 18, 3887-3894.

Reakcje rodnikowe związków cynkoorganicznych są przedmiotem badań od ponad 150 lat. Początkowo prace te głównie dotyczyły reakcji z tlenem molekularnym. W połowie XX wieku do wyżej wymienionych układów związków cynkoorganicznych/O₂ wprowadzono stabilne rodniki nitroksylowe, jako inhibitory łańcuchowych reakcji rodnikowych. Przez kolejne dziesięciolecia uważano, że rodniki nitroksylowe są w zasadzie inertne w stosunku do związków alkilocynkowych i odgrywają wyłącznie rolę „wyłapywacza” wolnych rodników (*radical scavenger*). Autorskie, wstępne badania nad układami związków alkilocynkowych/O₂ w obecności rodnika 2,2,6,6-tetrametylopiperydino-1-oksylogo (TEMPO) pokazały, że wbrew powszechnym przekonaniom TEMPO reaguje ze związkami cynkoorganicznymi i te obserwacje wytyczyły główny kierunek niniejszej rozprawy doktorskiej.

Głównym celem prezentowanej rozprawy były systematyczne badania reakcji związków cynkoorganicznych z TEMPO zarówno w roztworze, jak i w fazie stałej. W pierwszym etapie przeprowadzono badania w roztworze toluenowym z homoleptycznymi kompleksami cynkoorganicznymi o zróżnicowanym charakterze elektronowym i sterycznym podstawnika. Do badań wybrano dwa związki alkilocynkowe – dietylocynk (Et₂Zn) i di-*tert*-butylocynk (tBu₂Zn), a także dwa analogi arylowe Ar₂Zn – difenylocynk (Ph₂Zn) i di-(pentafluorofenylo)cynk [(C₆F₅)₂Zn]. Szczegółowo przeanalizowano reaktywność tych układów oraz wykazano szereg subtelności mających wpływ na końcowy przebieg reakcji. Wykazano, że zarówno Et₂Zn jak i tBu₂Zn łatwo reaguje z TEMPO w roztworze toluenowym, dając jako główne produkty metaloorganiczne heteroleptyczne kompleksy RZn(TEMPO*) stabilizowane anionem TEMPO*. Z kolei w układach reakcyjnych ze związkami arylocynkowymi tworzą się stosunkowo trwałe addukty kwasowo-zasadowe, tj. Ph₂Zn/TEMPO i (C₆F₅)₂Zn/TEMPO. Jednocześnie stwierdzono, że w roztworze toluenowym Ph₂Zn reaguje z TEMPO na przestrzeni dni dając PhZn(TEMPO*) i produkt sprzęgania dwóch grup fenyłowych (bifenyl). Z kolei (C₆F₅)₂Zn, ze względu na silnie wyciągające elektrony grupy fluorowe, okazał się niereaktywny wobec

TEMPO w reakcji przeniesienia elektronu. W przypadku układu reakcyjnego $(C_6F_5)_2Zn/TEMPO$ badania EPR wykazały występowanie w roztworze dwóch kompleksów koordynacyjnych $(C_6F_5)_2Zn(TEMPO)$ i $(C_6F_5)_2Zn(TEMPO)_2$. Budowę otrzymanych nowych związków określono na podstawie analiz rentgenostrukturalnych oraz spektroskopowych. Ponadto warto nadmienić, że badania właściwości magnetycznych kompleksu $(C_6F_5)_2Zn(TEMPO)_2$ wykazały słabe wewnątrzcząsteczkowe oddziaływania antyferromagnetyczne ligandów TEMPO. Otrzymane paramagnetyczne addukty Ar_2Zn z TEMPO są pierwszymi w literaturze przykładami klasycznych kompleksów metaloorganicznych z rodnikiem TEMPO. Ponadto $(C_6F_5)_2Zn(TEMPO)_2$ jest pierwszym przykładem związku z dwoma rodnikami TEMPO η^1 -skoordynowanymi do tego samego atomu metalu nieaktywnego w procesach redoks. Na podstawie otrzymanych wyników zaproponowano mechanizm obserwowanych przemian, który jest wysoce komplementarny do postulowanego wcześniej dla reakcji związków cynkoorganicznych z tlenem molekularnym. Zakłada się, że pierwszym etapem jest atak rodnika TEMPO na wolne miejsce koordynacyjne centrum metalicznego. W tak utworzonym addukcie kwasowo-zasadowym Lewisa następuje transfer pojedynczego elektronu (*single electron transfer, SET*) z wiązania Zn-C do liganda TEMPO. Powstały kompleks aktywny uwalnia rodnik alkilowy i ulega dalszym przekształceniom. Wyniki badań reakcji w roztworze stanowiły punkt wyjściowy do dalszych porównawczych prac dotyczących wpływu stanu skupienia, w którym prowadzony jest proces chemiczny na jego przebieg.

W dalszej części rozprawy doktorskiej przedstawiono nowatorskie porównawcze badania reakcji związków cynkoorganicznych z TEMPO prowadzonych w roztworze i bez rozpuszczalnika: w ciele stałym i w fazie stopionej. Procesy w ciele stałym przeprowadzono w dwóch wariantach – reakcji mechanochemicznych (napędzanych siłą mechaniczną) i reakcji starzeniowych (*slow-chemistry*, tj. przemian z udziałem substratów stałych i o kinetyce ograniczonej przez dyfuzję, przebiegających w łagodnych warunkach ciśnienia i temperatury z pominięciem zewnętrznego czynnika stymulującego). Przebieg reakcji związków arylocynkowych Ar_2Zn z TEMPO w bezrozpuszczalnikowych wariantach okazał się szczególnie interesujący. Wykazano między innymi, że w stechiometrycznej reakcji związku kompleksowe z dwoma skoordynowanymi ligandami TEMPO ($Ar_2Zn(TEMPO)_2$) są uprzywilejowane kinetycznie w stosunku do tworzenia się związków kompleksowych $Ar_2Zn(TEMPO)$ i powstają wstępnie po równomolowym zmieszaniu Ar_2Zn i TEMPO. Ponadto addukt $Ph_2Zn(TEMPO)_2$ jest stabilny w ciele stałym i nie ulega dalszym reakcjom redoks, nawet przez okres sześciu miesięcy. Natomiast pozostawiony w równomolowej mieszaninie z Ph_2Zn , ulega powolnej ilościowej reakcji przeniesienia elektronu prowadzącej do otrzymania $PhZn(TEMPO^*)$ i bifenylu. Kolejne badania pozwoliły w pionierski sposób wykorzystać reakcje pomiędzy $(C_6F_5)_2Zn$ i TEMPO jako modelowy układ do analizy wpływu bezrozpuszczalnikowych metod syntetycznych na przebieg procesu. Poprzez odpowiedni dobór warunków i stechiometrii reakcji opracowano wzajemnie komplementarne i wydajne metody prowadzenia przemian pomiędzy adduktami $(C_6F_5)_2Zn$ z TEMPO.

Przedstawione w niniejszej rozprawie wyniki doprowadziły do nowego spojrzenia na reakcje związków cynkoorganicznych z TEMPO. Jednocześnie poszerzyły znacząco wiedzę z zakresu projektowania oraz otrzymywania nitroksylowych związków cynkoorganicznych, w tym kompleksów paramagnetycznych cynku. Szczególnie rezultaty uzyskane w reakcjach w ciele stałym wnoszą istotny wkład do aktualnego nurtu prac „zielonej chemii” – reakcji bezrozpuszczalnikowych – mechanochemii i *slow-chemistry*.

